Gárdonyi humora és irodalmunk humora (Álom és valóság)

Humorelemek eloszlása a Göre Gábor kötetekben

Nagy János Ádám

2016. május. 27.

Preambulum:

- A bemutatandó, matematikán alapuló módszer új, nem hasonlatos a régebben is alkalmazott pld. Shakespeare eredetvizsgálatát célzó, vagy a jelenleg interneten használt plágium ellenőrző módszerekkel. Ezeknél matamatikai módszerekkel szógyakoriságot, nyelvi mintázatokat, nyelvtani előfordulásokat keresünk. Itt viszont tartalmi feltárás történik, amelynek során humorelem előfordulás gyakorisági adatsorokat, görbéket képzünk. Ezek hasonlóságát vizsgáljuk mat. stat módszerekkel. Ha erős korrelációt találunk, a görbék között, akkor bebizonyítottnak tekintjük a kapcsolatot, illetve a hipotézist.
- A munka közben megszerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a módszer a jelen témán túlmutatóan valószínűleg az irodalomtörténet kutatásának egyéb ágazataiban is használható lehet.
- 2 éve tartottam egy előadást, annak a végén ez szerepelt: „Célszerű lenne a vizsgálatokat a találomra kiválasztott 5 helyett mind a 10 kötetre kiterjeszteni.” Most ez történt meg.

A kiindulás, az előadás főbb témakörei

- Vizsgálható-e a humor matematikai módszerekkel?
- Az olvasói levél
- A GÖRE sorozat
- Kakas Márton figurája és Göre sorozat
- Miből táplálkozik a Göre Gábor humor?
- Milyen humorelemekre épít Gárdonyi? Nyelvin kívül a művekben fellehető fellelhető egyéb humorelemek csoportosítása
- Humorelemekből adatsorok létrehozása.
- A kapott adatok matematikai elemzése

Vizsgálható-e a humor matematikai módszerekkel?

Hankiss Elemér gondolata a társadalomtudományok statisztikai munkamódszeréről:

„sok áldással és bajjal jár az is, amit a világ „számszerűsödésének" szokás nevezni. Ma ugyanis lassan már mindent számszerű képletekkel és statisztikákkal írunk le. Kollégáim többsége kvantitatív szociológiával foglalkozik, ami fontos és dicséretes, de azt is jó tudni, hogy a számok hálóján átfolyik, átcsurog az „életvilág" nagy része. A számok egyelőre nem tudják megragadni az élet mindennapi gazdagságát, színeit, érzéseit, titkait. Egyre nagyobb szükség van a meditatív, elmélyült, a dolgozószobák csendjében elemző társadalomtudományokra is."

Mélységesen igaza volt a szerzőnek, de…

http://hvg.hu/kultura/20140818_mintha_ujra_egy_zatony_fele_sodrodnank/

A kiindulás

- a GG levelek humora az eltérő viselkedéskultúrájú társadalmi rétegek találkozásain alapul
- Gárdonyi a megszokott humorelemek mellett-helyzetkomikum, félreértés- kategóriákba sorolható humorforrásokat használ
- a többi humorelemet a különböző társadalmi rétegek tipizált figuráinak érintkezésekor létrejövő helyezetek adják
- a sorozat minden darabja mérnöki precizitással tudatosan szerkesztett alkotás, amelyek azonos hatásmechanizmuson alapulnak, és egységes elvek szerint épülnek fel
- mindezt a humorelemek használatnak gyakoriságának matematikai elemzésével kísérlem meg igazolni
- a nyelvi humorelemek használata a művekben magától értetődő (nem foglakozunk vele)

A Kakas Márton figurája

A konzervatív Budapesti Hirlap humoros melléklete volt a Kakas Márton, szerkesztője Rákosi Viktor, vagyis Sipulusz

•**Kakas Márton megjelenése** (1894-1905 v. 1914)*

•Mindegyik korabeli vicclapnak voltak típusfigurái. Az Üstökös egyik állandó „szereplője” – a szerkesztő, Jókai által megformált alak, a kakasfejű, embertestű Kakas Márton volt. Már feltűnt Jókai korábbi élclapjaiban, a Nagy Tükörben (1856-1858) és a Kakas Márton Albumában (1858) is. Később ezen a néven indította el Rákosi Viktor a saját lapját, a Rákosi Jenő által jegyzett Budapesti Hirlap mellékleteként. Ebben jelentek meg a GG levelek.

*A magyar dualizmus kori karikatúrák és paródiák 2007 http://doktori.btk.elte.hu/hist/fabo/diss.pdf , v ö. Pallas,: „**Kasas” Márton** humorisztikus képes heti lap, szerkeszti Rákosi Viktor (Sipulusz); kiadó-tulajdonos: Rákosi Jenő Budapesti Hirlap ujságvállalata. 1894 szept. 30. jelent meg az első száma nagy 4-rét egy íven; 1895 ápr. 7. alakját kis 4-rétre változtatta. 1894 dec. 23. pedig Sipulusz Lapja Kakas Márton címet vett fel.

Kakas Márton figurája

Néhány adat a Göre Gábor sorozatról

- Gárdonyi 1892 július 6.-án (nem volt még 30 éves) közölte az első Göre Gábor olvasói levelet a Magyar Hirlapban. 1894-ben a Budapest Hirlap mellékleteként indult el a Kakas Márton, amely később rendszeresen közölte az egyre sikeresebbé váló leveleket. (ld. a levelekben: Tisztőtt Mártony sógor!**
- 22 éven át írta a Göre leveleket,
- Ezekből válogatások készültek a Göre Gábor sorozat 10 kötetében. 1896-ban adták ki az elsőt. „Göre Gábor Bíró úr könyve" címmel
- A „Vakarts, vagyis a zutósó könyvem", 1925-ben jelent meg, (az utolsó kettő halála után jelent meg)
- Összesen 248 levél szerepel a 10 kötetben (ismétlődéseket, variánsokat beleértve). További vizsgálatot igényel, hogy összesen hány levél keletkezett. (minimum 2-3x ennyi)

Sajátos műfaj, az „olvasói levél”

- Akkoriban minden lap közölt olvasói leveleket, a GG ciklus legtöbb darabja színlelt olvasói levél formában íródott

- A levelek egy része beszámoló bizonyos rendezvényekről, eseményekről, egyfajta önkéntes riport, amely sok esetben „Kokas Mártony sógornak” van címezve. Gárdonyi tehát „játszik” a névvel.

- Tapasztalatok (1901) könyvben található „Adassék ez a levél az tekintetös Kokas Mártony ulyságtsináló urnak” című humoreszkben levezeti a rokonságot, és bejelenti, hogy tájékoztatja a őt, mint rokont –pontosabban a Kakas Márton lapot- az Ezredéves Országos Kiállításról (1896) szerzett tapasztalatokról.

- A kötetek első kiadásban kb. akkorák, mint az akkoriban divatos, 32 látképet tartalmazó kiadványok, amelyeket gyakran postai levelezőlapnak is fel lehetett használni. A későbbi kiadások ezt nem mindig követték.

Pesti úr (1899) kötet első levele (Itt kezdődik) is :„Tisztőtt Mártony ságór lyó egésségöt és hasolló lyókat kívánok, továbbá kéröm, hogy hirdesse ki a zulyságba a mi falunkat, hadd tekintsenek erre is a pesti urak” ; Pesti úr, Levél a ságórnak, 78 old, Uly esztendő napja minálunk így vót (1901) 80 old. ; Veszödelmek (1899) első levele (Itt kezdődik!!!) ; A nemzeti búzeonyba szörzött tapasztalatok. Tisztőtt Mártony ságór lyó egésségöt és hasolló lyókat kívánk, ... GG biro ur konvei Kátsa(1899) 69 old

A Göre Gábor 10 kötete

- 1896 *Göre Gábor bíró úr könyve: Mindönféle levelei, kalandozásai és tapasztalattyai az Katufrék sógorral, Durbints sógorral mög az Maros kutyával.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1897 *Göre Martsa lakodalma: Más esetök is vagynak az könyvbe.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1899 *Durbints sógor.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1899 *A pesti úr.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1899 *A Kátsa.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1899 *Veszödelmek, más szóval nem matska ugrás ide Amerika se.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1901 *Bojgás az világba mög más mindönféle.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1901 *Tapasztalatok, vagyis más szóval az nagy kiállításon szörzött tapasztalatok.* Budapest: Singer és Wolfner.
- 1925 *No még öggyet…* Budapest: Dick.
- 1925 *Vakarts, vagyis a zutósó könyvem.* Budapest: Dick.

- Forrás: Wikipédia

Gárdonyi kora társadalmának teljes vertikumával élő kapcsolatot tartott fenn

- A mérnök apa munkája miatt a család 1863-1879 között összesen16 településen fordult meg a, ezekben volt falu, kisváros, nagyváros, (Dunántúl, Alföld), Budapest (1873!)
- Közeg, amellyel találkozhatott: paraszti világ, vidéki birtokosi réteg, kisvárosi polgárság, értelmiség, fővárosi munkásság, fővárosi értelmiség, arisztokrácia, cigány lakosság, jellegzetes városi figurák, mint a szélhámos, a szocialista agitátor,
- A különféle társadalmi csoportokhoz tartozó, ellentétes szellemiségű, különféle értékítéletű emberekkel tartott fenn baráti viszonyt: néhány példa: Bródy Sándor, Pekár Gyula, Szabolcska Mihály, Dankó Pista, Feszty Árpádné, vagy Tordai Ányos, a ciszter tanár, de rendszeresen kommunikált az egri háza előtt járó noszvaji vásározókkal.

- Feltételezem, hogy a nagyszámú humorelem ebben a hihetetlenül széles ismeretanyagban gyökerezik

A nyelvi humorelemek

Gyakorlatilag az összes levélben fellelhetők a szerző által konzekvensen alkalmazott nyelvi humorelemek:

1. Kevert tájnyelv használata („lepéndi” tájszólás)
2. Szisztematikus helyesírási hibák pld. ly-j állandó cseréje, nonszensz számhasználat 2-t, 3-m, 4-gy, 2-sodikán, 8-tz stb.
3. Egyes, állanóan használt fordulatok, kiüresedett panelek: „ö.m.a.f. „ , „Mejhöz hasolló lyókat kívánok” „lyó egésségöt”stb.
4. Szóalakok rendszeres, eltérő módon történő használata. búzeony (múzeum), bötstelen madzag (gatyamadzag), pesti bóha (poloska), böcstelen nevű út (...alagút), babillony (pavilon), pongya (spongya), Zindi János (indián) stb.

A továbbiakban a nyelvi humorelemeket nem vizsgálom

A humorelemek felderítésének módszere

1. A 10 kötet többszöri végigolvasása, a szöveg alapos megismerése
2. A humorelemek felderítetése
3. A humorelemek tipizálása, osztályozása
4. A felfedezett humorelemek előfordulásának kigyűjtése kötetenként és fajtánként, és ezek adatsorokba rendezése
5. Az adatsorok vizsgálata, összehasonlítása mat. stat. Módszerekkel

(Példa egy adattábla kitöltésére)

A jellemző humorelemek:

Az alábbi 12 kategóriába sorolható humorelemeket találtam a Göre könyvekben:

- Helyzetkomikum
- Falusi szokások
- Városi és falusi gondolkodásmód közti eltérés, értékrendbeli különbségek
- Falusi bíráskodás, szemlélet
- Félreértés
- Technikai vagy tudományos újdonság
- Magasabb státuszú társ. réteg - falusi ember találkozása
- Hivatalos személy - falusi ember találkozása
- Alacsonyabb státuszú társ. réteg - falusi ember találkozása
- Klérussal kapcsolatos félreértések
- Zsidó sztereotípia
- Cigány sztereotípia

A továbbiakban ezek vizsgálatával foglalkozom.

A 12 jellemző humorelem és azok előfordulási arányai:

Humorelemek	Rövidítés	Előfordulás	%
Helyzetkomikum	SITU	*211*	21%
Falusi szokások	CouRule	146	14,5%
Falusi bíráskodás, szemlélet	CouReferee	134	13,3%
Félreértés	Misund	109	10,8%
A városi és a falusi gondolkozásmód, közötti eltérés, értékrendbeli különbségek	URB->Cou	*108*	10,7%
Techn, tud. újdonság	Newness	69	6,9%
Magasabb státuszú társ. réteg - falusi ember	High->Cou	65	6,5%
Hivatalos személy - falusi ember	Off->Cou	61	6,1%
Alacsonyabb státuszú társ. réteg – falusi ember	Low>Cou	35	3,5%
Cigány sztereotípia	Gyp	33	3,3%
Klérussal vita	Clergy	24	2,4%
Zsidó sztereotípia	Jew	11	1,1%

A humorelemek számszerű előfordulása:

Megjelenés sorr.	SITU	CouRule	CouRefe	Misund	Urb->Cou	Newness	High->Cou	Off->Cou	Low->Cou	Gyp	Clergy	Jew
GG bíró úr könyve	22	21	29	19	14	16	11	9	1	0	4	1
Göre Martsa	15	14	12	11	9	3	6	3	1	3	2	0
Durbints	15	14	14	14	7	7	4	5	3	6	1	1
A Pesti úr	17	15	11	8	5	5	7	5	1	4	4	3
Kátsa	17	9	10	7	5	2	7	7	9	7	2	1
Veszödelmek	25	17	13	10	4	10	1	5	5	1	1	1
Bojgás az világba	22	9	3	12	15	8	7	2	1	1	1	0
Tapasztalatok	29	17	7	4	21	8	11	15	10	5	2	2
No még öggyet	23	11	22	13	11	5	4	4	3	6	4	0
Vakarts	26	19	13	11	17	5	7	6	1	0	3	2

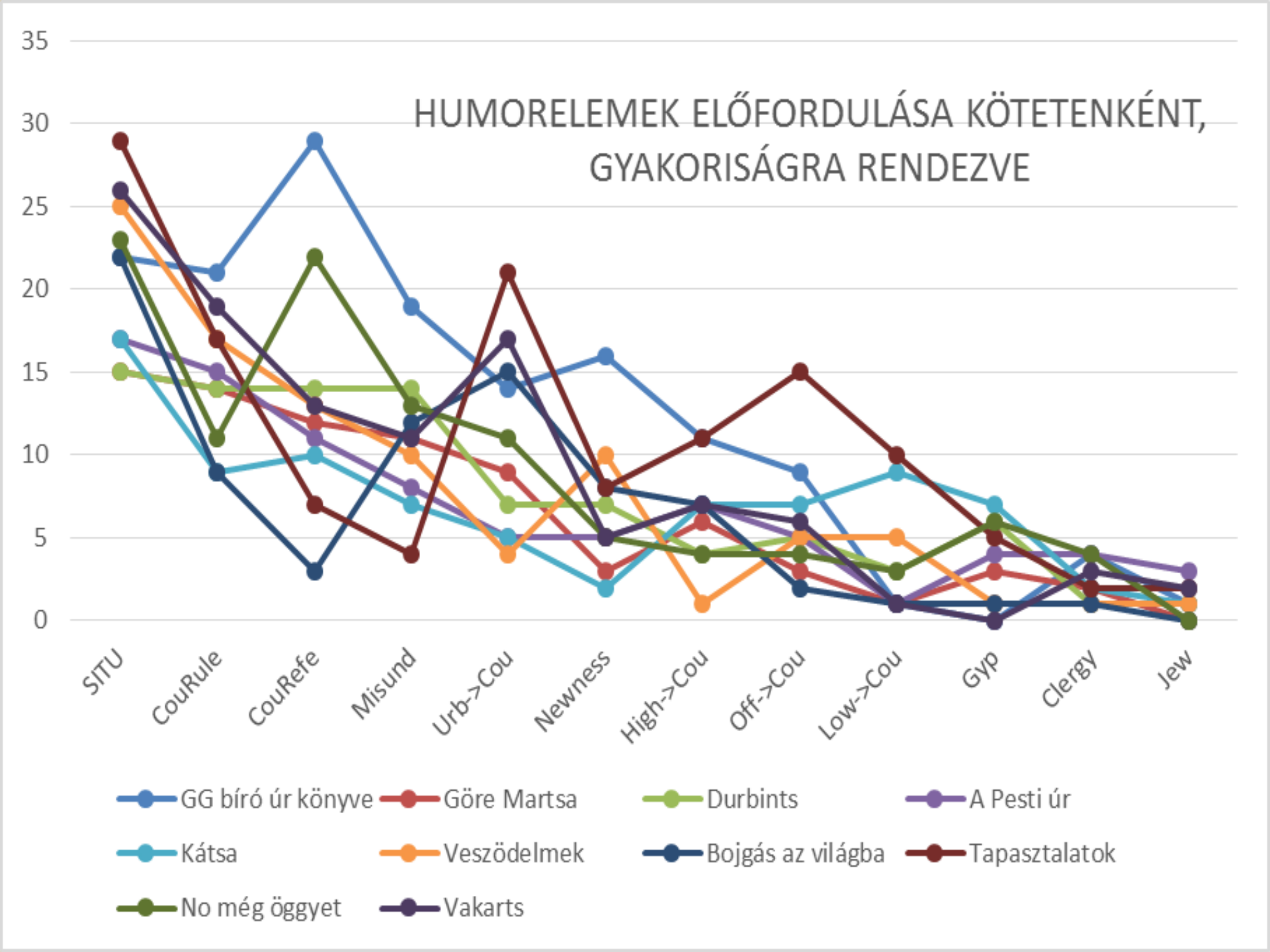
HUMORELEMEK ELŐFORDULÁSA KÖTETENKÉNT, GYAKORISÁGRA RENDEZVE
35
30
25
20
15
10
5
0
SITU
CouRule
CouRefe
Misund
Urb->Cou
Newness
High->Cou
Off->Cou
Low->Cou
Gyp
Clergy
Jew
GG bíró úr könyve
Göre Martsa
Durbints
A Pesti úr
Kátsa
Veszödelmek
Bojgás az világba
Tapasztalatok
No még öggyet
Vakarts

Gyakorlati bemutató, működő adattáblán:

a fenti görbék közti hasonlóság matematikai vizsgálata, korreláció számításokkal

A korrelációk bemutatása, a művek közt lévő rendkívül erős korreláció jelentősége

az un. érzékenység vizsgálatok bemutatása

Gárdonyi zsenije, munkához való alázata a számok tükrében

További perspektívák:

- Érdekes lehetne a vázolt módszerrel néhány, megfelelően kiválogatott, jellemző Göre levél összevetését is elvégezni.
- A munka közben megszerzett tapasztalatok azt vetítik előre, hogy a módszer a jelen témán túlmutatóan valószínűleg az irodalomtörténet kutatásának egyéb ágazataiban is használható lehet.

Bibliográfia

- Szalay Károly: Komikum, szatíra, humor, Magvető, 1983.
- Szabó G. Zoltán - Szörényi László: Kis magyar retorika - Bevezetés az irodalmi retorikába, Helikon, 1997.
- http://books.google.hu/books?id=64NAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=%22kakas+m%C3%A1rton%22&source=bl&ots=JuXeZ677LG&sig=cWXx3qR80gu-y7Wm6S4F6z8yOGQ&hl=hu&ei=De8UTKfWL5acOIq78PwL&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB0Q6AEwAjgK#v=onepage&q&f=false
- A magyar dualizmus kori karikatúrák és paródiák 2007 http://doktori.btk.elte.hu/hist/fabo/diss.pdf
- http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/389.html
- Füst György Belklinikai megállapítása, Kapcsolat vizsgálat I: egy és többváltozós lineáris regressziós vizsgálatok és alkalmazásaik a klinikumban.
- http://hvg.hu/kultura/20140818_mintha_ujra_egy_zatony_fele_sodrodnank/
- http://axioart.com/tetel/kakas-marton-hetente-megjeleno,-humoros-elclap-xi-evfoly_325465
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Kakas_M%C3%A1rton
- http://www.mek.oszk.hu/00000/00060/html/054/pc005431.html#4